

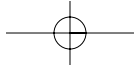
KÁNTOR LAJOS

*Kollégium – irodalmi időben**Kolozsvár, XX. század*

Hatvan évvel ezelőtt Kolozsvár belvárosában még három neves, nagy művelődés-történeti múlttal rendelkező egyházi iskola működött: kettő közülük – a református és az unitárius – kollégiumként nevezte meg magát, a harmadik Római Katolikus Gimnáziumként volt ismert. (Mi, akik a refekhez jártunk, piaristákként tartottuk számon a Farkas utca nyugati sarkán tanuló diákokat.) Mindhármat 1948-ban a tanügyi reform szüntette meg, illetve az államosítással nevet és jelleget változtattak, jöllehet a tanárok egy része tovább taníthatta a számmal jelölt, a (volt) katolikusok esetében időlegesen tanítóképzővé átalakított iskolában maradókat.

Magam is így éltem meg az 1947–48-as tanév folytatását, az átalakulás minden következményével együtt. Vagyis az első gimnáziumi osztály jogán még kollégistáknak mondhattuk magunkat, jóindulattal hozzászámítva a belvárosi református elemi, hivatalos nevén a Református Kollégiumi elemi Népiskola négy osztályát. Ami a „jóindulatot” illeti, ez bonyolultabb kérdés, ugyanis Király utcai iskolánkat 1945-ben el kellett hagynunk (kórházat rendeztek be ott a harctérről hazatérő román katonáknak) – így kerültünk, elemista létünkre, a régi kollégiumi épületbe. A kollégiumi tanárokat azonban nem csupán innen, „látásból” és az első gimnáziumi órákról ismerhettem, hanem családi alapon is, főként az 1944. októberi szomorú napokból, a bevonuló orosz csapatok, az új hatóságok által lényegében támogatott „tűsz-szedő” akciója idejéből. A Farkas utcai állami mintagimnáziumot igazgató apámat is elvitték, és amíg sikerült kiszabadulnia, éppen a református Kollégium igazgatója, Gönczi László és családja fogadott be minket (édesanyámmal és nővéremmel), az áthurcolkodásban pedig Tulogdi János, a földrajz tudós professzora segített, máig emlékszem, hogyan dobálták át az összekötözött, lepedőkbe csavart legszükségesebbeket a kerítésen, a szomszédos kollégiumi tanári ház udvarára.

Ezek persze még nem az „irodalmi időhöz” tartoznak, gyermekkorom részei – ezután kellene megpróbálnom, a többszöri kísérleteket folytatva, valamiképpen irodalomba örökíteni az emlékeket. Az elemiből kinövő serdülő emlékeit is, noha nagyobbik részük már 1948 utánra datálható, a 2. számú Állami Magyar Fiúliceumot idézi. Van azonban átjárás korok és nemzedékek közt, s ezt éppen első magyartanárommal, Brüll Emánuellel példázhatom. Először 1944 májusában–júniusában hallottam a nevét, furcsa körülmények között. Hajnyírásra vezettem, hetedik évemen innen, a Minorita utcában, amikor édesanyám egy könnyeit nyeldeső ismerős nénivel találkozott, beszélgetni kezdtek. A nyelvész Szabó T. Attila felesége sírva mesélte, hogy barátjukat, a hatvanéves református Brüll Manót is a gettó fenyegeti (vagy már be is vitték?), tenni próbálnak érte. Szabó Attilának akciója sikerrel járt – így ő lehetett (helyettes-

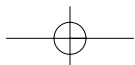

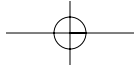
ként?) magyartanárom az első gimnáziumban. Tőle kaptam első és utolsó középiskolai szekundámat, mégpedig irodalmi dolgozatra. Brüll Mancsi ugyanis – magunk között így hívtuk – szigorúan a lelkünkre kötötte: ha valamit elrontunk, húzzuk át, de ne kaparjunk bele az írásba, ahogy ezt az elemiben megszoktuk, mert szabad volt. Minden kaparónak négyes jár. Mancsi bácsi betartotta az ígéretét – igaz, aztán nem írta be a megszégyenítő jegyet a naplóba. A másik hozzá kapcsolódó emlékem talán egy évvel későbbi és irodalmibb: szülői tanácsra Kemény Zsigmond-regényeket akartam olvasni, de csak az ún. tanári (vagy már akkor akadémiai részlegként működő?) könyvtárban lehetett megtalálni őket. Brüll Manóhoz, könyvtárosként tovább dolgozó „buktatómhoz” kellett mennem, a régi kollégiumi épület első emeletére. Mancsi bácsi vastag szemüvege alól csodálkozva nézett a gyerekre – diákokat a tanári könyvtárban nem szolgáltak ki –, és persze előkereste a kötetet (talán a *Rajongókat*), megfelelő intő szavak kíséretében nyújtotta át.

„Igazi” kollégiumi irodalomtanárom Nagy Géza lehetett volna, vele azonban csak a „kicsik” irodalmi körén találkozhattam (meg később, már szerkesztőként). Egyetlen köri ülésre emlékszem, amelyen Palocsay Zsiga olvasott fel prózát – egy évvel járt fölöttem –, én a hozzászólásomban megbíráltam egyik (máig észben tartott) mondatát, valamiféle vadász- vagy kiránduló történetből. Palocsay inkriminált mondata így hangzott: „Célozgattam nyomaik keskeny süppedékeit.” (A *Korunknál* később alkalmam nyílt közölni Palocsay Zsiga verseit, méltatni kötetét.) Nagy Pál és Oláh Tibor – magyar, illetve román irodalmat tanító tanárain – már a 2. számúban okítottak, sőt ha jól emlékszem, ők voltak annak a zsűrinek a tanár tagjai, amely XI. osztályos (végzős) korunkban első díjjal jutalmaztak az iskolai irodalmi pályázaton Lászlóffy Aladárral; Ali a költészetben, én a prózában ítéltetem szerintük díjra érdemesnek (a pályázat különben jelíges volt).

Kollégiumunk irodalmi idejével lényegében irodalomtörténeti témákban találkoztam. Szabó Dezső, Kós Károly, Reményik Sándor, Ligeti Ernő, Cs. Szabó László, Jékely Zoltán életében, életművük alakulásában a kolozsvári Református Kollégium nem egyszerű epizód – ez tényszerűen igazolható. Jancsó Elemér – maga is több szálon a Kollégium elkötelezettje – jegyezte föl, Reményikről írván, hogy „Erdély és a történeti múlt” állt a diákok érdeklődésének előterében, Imre Sándor pedig az egykori hetedik gimnazistáknak adott írásbeli feladatról számolt be, amelyben a tanulók az életben előttük álló feladatokról vallottak; Reményik a dolgozatban „semmilyen állást vagy munkakört nem említett”, de már akkor ott volt a „szent elszánásként ható vallomás, hogy ő a nemzetet akarja szolgálni úgy, ahogyan majd szükség lesz reá”. Kós Károly ugyancsak itt, a kollégiumban kezdte meg a felkészülést a hosszú szolgálatra, és hasonló elköteleződés olvasható ki Ligeti Ernő műveiből is.

A legszebb lapokat – alighanem legjobb művében, az *Életeimben* – Szabó Dezső írta a Református Kollégiumról. A gyermek belépése a „kolégiumba” és az élete végéhez közeledő író Budapestről történő visszapillantása (jó fél évszázaddal később) nyilván nem nélkülözi a romantikus-szентimentális felhangokat, hitelessége-őszintesége azonban – sok más Szabó Dezső írással ellentétben – kétségbevonhatatlan. „Elmúlhatatlan örök pillanat: örök formát adó, örök mozgásra lendítő, örök tanítást mondó.

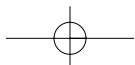

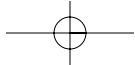

Azért tudtam hős, tiszta és magyar maradni egy ádáz haragú sors minden förgetegei közt: mert ezek az örök kövek múlhatatlan szavakat mondtak a gyermeknek. És most is, az ötven-hatvan éves férfi, akinek szemei már nem látnak illúziókat: majdnem minden éjjel az álom felszabadításában a kövek közé menekül, itt keresi a régi szívek melegét, a régi szavak biztatását, megroncsolt, megtagadott, sziklákra vetett élete értelmét.” A boltozatos öreg kapun belépve, „Felfelé mentünk a jobb oldali lépcsőn az első emeletre. A boltozatos falak alatt felvivő széles öreg falépcsők ezer és ezer kezdő élet szilajságától voltak kopottak. Ezekből az öreg lépcsőkből és az ódon falakból ömlött a múlt friss gyermekarcok és vígan tipró lábak közé.” Hosszan idézhetnénk még a „Második életem” című fejezetből (amely „Az Alma Mater ölelésében” alcímet kapta, és bő háromszáz könyvoldalt tesz ki); a jelenítő próza emlékezetes teljesítménye például, egyúttal pedig a XIX. század végi Kolozsvár érzékletes rajza egy iskolai majális, a diákok városon át vezető vonulásának és városszéli játékának, a vihar közeledtének és a „dicsőséges ragyogásnak” a megörökítése, a „Tebenned bízunk” erejének megérezeltetése.

A Szabó Dezső prózaírói tehetségénél nem kisebb adottságokkal érkezett, lírai-epikus vénáját karcolatok és regények sorában kamatoztató Bálint Tibort még inkább a Kollégium gyermekének mondhatjuk, hiszen az ő kiemelése a külvárosi lumpen-környezetből, átlendítése a kultúra világába igencsak kollégiumi gyökerű. A *Zokogó majom* írója így írta regénybe e történet elejét: „Ősszel jött egy szép, fehér arcú ember, N. G., s kézen fogva kivezette Kálmánkát az udvarról, hogy elvigye a lakására. Tenyere puha volt, és meleg, vasalt öltönye fölött, mint a józanság dicsfénye, úgy ragyogott az inggallér, s miközben vitte a fiút, és néha-néha alápillantott gyümölcsmaszatos lábára, elmosolyodott, mint aki máris cinkosságot vállal az ő sorsával; Kálmán megérezte, hogy most azokon a falakon lépdel át, amelyekről Bakistó beszélt, s hogy ez a férfi nem lehet más, mint annak a titkos nyelvnek a megalkotója, vagyis: Eszperantó tanár úr. A szép, fehér arcú ember egy könyvet nyújtott át neki, s Kálmán alighogy kifordult a kapu alól, belelapozott a kötetbe: LÉGY JÓ MINDHALÁLIG. Otthon mindjárt behúzódott a kertbe, lehasalva, aggodón olvasott, mintha félne, hogy megzavarják, vagy kitépik kezéből a regényt. A cowboy-könyvek után meg a légionista füzetek után Móricz mondatai olybá tűntek, mint a tömött, édes gyökerek, mint a mélyből fölfakadó víz, amely a föld minden ízét, savát magában pezsgeti és szétillatozza. Egyszerre fogadta be szemével, tüdejével, agyával.”

N. G. pedig, azaz Nagy Géza, nem az eszperantó, hanem a magyar irodalom tanára, tovább vezette kézen fogva Kálmánkát – úgy is mondhatnánk, még közelebb Móricz Zsigmondhoz. (A könyv szavaival: „Később, ugyanez az Eszperantó tanár úr jött el érte egy vendiákkal, ruhát hozott neki, és azt mondta édesanyjának, hogy a fiát kollégiumba viszik bentlakással, s hogy október elsején legyenek ott a gyerekek a gimnázium udvarán. S Kálmán mind a mai napig nem felejtette el azt a délutánt, mikor mama a lakók döbrent csodálkozása közben elindult vele arra az ígéretes helyre.”) Noha rövidesen más idők jöttek a kollégium életében – egyebek közt a Szabó Dezső által leírt boltozatos öreg kapun és a széles öreg falépcsőkön más iskolák tanulói közle-

kedtek, nekünk (egyelőre) megmaradt az új épület, a Petőfi utca felőli bejárattal, meg főképpen változtak a tanárok és az általuk tanított tárgyak –, Kálmánka, vagyis Bálint Tibor azonban megőrizhette Nagy Géza tanítását, olvasmányváltó ajánlását, majd többféle (élet)iskolát kijárva, a hatvanas években kiváló íróvá érett.

Hivatalosan íróvá avatása 1963-ban, a *Csendes utca* karcolataival, novelláival a Forrás-sorozatban történt (a „beavatást” Bajor Andor vállalta) – így Bálint Tibor elvitathatatlanul a mi Forrás-nemzedékünk tagja lett. És nem maradt védtelen, nem maradt egyedül. Nem maradt egyedül, mint kollégiumi „író-termék” sem a XX. század második feléből. Mert igaz ugyan, hogy az 1948-as államosítás után nem volt divat az elődiskola hagyományát ápolni, mégis valamiképpen átörökítő-dött (a falakból? a tanárokból?) az örökség egy része. Ha csak a korai Forrás-kötetek szerzőit vesszük számba, Veress Zoltán, Lászlóffy Aladár, Kántor Lajos, Lászlóffy Csaba, Palocsay Zsigmond, (Köntös) Szabó Zoltán, Bodor Ádám, Sinkó Zoltán ennek az iskolának volt hosszabb-rövidebb ideig (történelem szabta feltételek szerint) a diákja. Itt járt a *Kalevala-fordító* Nagy Kálmán – azon a bizonyos iskolai pályázaton Lászlóffy Aladár mögött a költészet-kategóriában harmadik-díjas volt. Műfordításról esvén szó, a nálunk nemzedékkel idősebb (születésem évében érettségizett) Lőrinczi Lászlóról, Dante újabb kori magyar megszólaltatójáról ne feledkezzünk meg. Nővére, Piroska néni tanítónőm volt, nagyon szeretttük; bátyja, Ferenc – jóllehet diáknyelven Bunkónak emlegették – jeles testnevelő tanárként tartatik számon (a mi osztályunknak is volt találkozása vele); és Lőrinczi Laci Bukarestből küldött kéziratait, színdarabját én szerkeszthettem majd, a *Korunknál*.

A kollégiumi történetek, nemzedékek sok szálon kapcsolódnak. A kolozsvári Református Kollégium Öregdiákjainak, az Apáczai Csere János Baráti Társaságnak jubileumi, 2007-es emlékkönyvéből idézhetjük Lőrinczi László emlékezését *A Farkas utcai Manóról*, azaz Brüll Emánuelről, a Brüllét a híres nyelvész Csűry Bálintról, a Nagy Gézáét Tulogdi Jánosról, az ifjabb Szabó T. Attiláét Xantus Jánosról (természetrész tanárunkról). Az emlékkönyv szerkesztői reprodukálták Jancsó Béla cikkét Buday György első képképváltásáról, Benkő Samu beszélgetését Kós Károlylyal; nos, az akkor már rég Angliában élő Budayval, illetve testvérével egyeztetve, a Korunk Galériában mutattuk be Buday György kiváló fametszeteit, 1981 októberében, negyed századdal később pedig sikerült megjelentetnünk a Farkas utcából Shakespeare közelébe jutott művésztől egy szép kötetet, *Buday György és Kolozsvár* címmel. A Korunk Galéria büszkeségei közé tartozik Kós Károly első képzőművészeti tárlatának megszervezése 1975 decemberében – amelyen a kilencvenkét éves Károly bácsi is jelen lehetett még.

És összetalálkoznak, összeérnek az emlékezésben, az irodalomtörténetben, művelődéstörténetben a régi kolozsvári iskolák, a Farkas utcában és azon túl, a reformátusok a piaristákkal és unitáriusokkal, Kós Károly Kuncz Aladárral, Cs. Szabó László Poszler Györggyel, Poszler Szabédi Lászlóval – azzal a Szabédivel, akiről évről évre Kolozsvárt megemlékezünk, a Szabédi Napokon. 2008 különösen alkalmas rá, hogy emlékeztessünk ezeknek az iskoláknak, kollégiumainknak egykori dicsőségére, főként pedig nevelő erejére.

